

1. Programma Groene Kennis voor en door burgers

Programmaonderdeel: Groenbewust Stedelijke Vernieuwing

2. Samenvatting

Dit programmaonderdeel mobiliseert groene kennis en de toepassing hiervan in de stedelijke omgeving door het betrekken van burgers bij het vergroenen van hun omgeving en door vergroening van het onderwijs in stedelijke vernieuwing. Kernthema's hierbij zijn participatie, door bewustwording, betrokkenheid en verantwoordelijkheid t.a.v. de groene omgeving en nieuwe kennis van groentoe toepassingsmogelijkheden. Kennis zal in vergroeningsprojecten worden gedeeld door de diverse partijen op HBO, MBO, maatschappelijke instellingen en burgers. Hiervoor wordt een koppeling gelegd met het thema Regie Stedelijke Vernieuwing waarop diverse hogescholen samenwerken.

De gemeente Arnhem werkt met het urban forestry concept. Dit concept heeft een strategische, 'stadswijde' visie die gecombineerd wordt met concrete acties en projecten op lokaal niveau. Beleid, ontwerp, beheer en gebruik zijn nauw met elkaar verbonden binnen het urban forestry concept. Ook wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar bijvoorbeeld de relaties tussen mens, natuur en gezondheid.

Vandaar dat een samenwerkingsstructuur wordt opgezet tussen de gemeente Arnhem, Hogeschool Van Hall Larenstein (VHL, Velp) en Helicon Opleidingen (Helicon, Velp) om gezamenlijk met burgers en jongeren te werken aan groenprojecten in de stad. Hiervoor zullen ook partijen in natuur en milieueducatie en scholen worden benaderd. Binnen dit programmaonderdeel vindt eveneens kennisuitwisseling plaats tussen VHL, Helicon en Citaverde College (Roermond), dat groenprojecten heeft in omliggende gemeenten.

Het groene onderwijs vormt zo een belangrijke schakel in het opzetten van een arrangement rond groenbewust stedelijke vernieuwing, dat uitgebouwd kan worden naar diverse regio's. Dit programmaonderdeel sluit daarom goed aan bij de doelstellingen van het programma Groene kennis voor en door burgers.

3. Aanvrager en samenwerkingsverband

De aanvrager (penvoerder): Hogeschool Van Hall Larenstein (VHL).

Er zijn drie samenwerkingsverbanden op het gebied van groen en stedelijke vernieuwing binnen dit KIGO programmaonderdeel die het delen van kennis van groen en participatie faciliteren waarbij de derde gedurende dit programmaonderdeel tot stand zal komen.

1. Een samenwerkingsverband van VHL met Helicon (Geerd Wyrdeman) waarbij gemeente Arnhem als externe vragende partij samenwerkt en wat gericht is op bewonersparticipatie en groen in stedelijke vernieuwing. Helicon Arnhem: Geerd Wyrdeman en Jesse de Muynk email: g.wyrdeman@Helicon.nl
Larensteinselaan 26B 882 CT Velp tel (026) 384 03 10

Inbedding in het onderwijs vindt bij VHL plaats in Management Buitenruimte en bij Helicon in het thema wijk- en groenbeheer van de opleiding Tuin, Park&Landschap

2. Een samenwerkingsverband van VHL met Citaverde Roermond (Paul Wolters) waarin Helicon participeert dat gericht is op de uitwisseling van kennis. Citaverde werkt voor haar groene onderwijs samen met gemeenten in de omgeving Roermond (zoals Heerlen). Citaverde: Paul Wolters van Citaverde Roermond, email: p.wolters@citaverde.nl, Jagerstraat 6 6042 KA Roermond tel. 0475 346346

Inbedding in het onderwijs bij Citaverde Roermond/Heelen vindt plaats in MBO Groen onderwijs Outdoor Life (Tuin, Park&Landschap).

3. Een samenwerkingsverband in de pen met Saxion voor de vergroening van de minor Regie Stedelijke Vernieuwing (RSV). Bedoeling is dat er in de loop van dit programmaonderdeel een samenwerkingsovereenkomst hiervoor gesloten wordt. André Bus, Coördinator Minor RSV, Docent/onderzoeker planologie, Academie Ruimtelijke Ontwikkeling en Bouw, Lectoraat Duurzame Ontwikkeling v/d Leefomgeving, Saxion Hogescholen tel. 0570 - 603663 email: a.g.bus@saxion.nl

Voor de samenwerking met Saxion in Regie Stedelijke Vernieuwing is een reservering in de begroting aangebracht.

Inbedding in het onderwijs vindt bij de HBO's plaats in de minor Regie Stedelijke Vernieuwing.

Betrokken onderwijsinstellingen buiten het samenwerkingsverband

Zes hogescholen (zie hieronder) die samenwerken in een minor Regie Stedelijke Vernieuwing zijn een vragende partij voor een gezamenlijke minor met inbreng van groene kennis. In deze KIGO wordt verkend welke groene kennis op welke wijze in een minor kan worden aangewend en worden groene projecten opgezet die als casus in de minor kunnen dienen. Vanuit Saxion is toegezegd hieraan mee te willen werken, maar er zijn hiervoor nog geen overeenkomsten afgesloten. Bedoeling is dat er gedurende dit KIGO programmaonderdeel een overeenkomst gesloten wordt.

Het lectoraat Regie Stedelijke Vernieuwing werkt voor en samen met zes Hogescholen waaraan VHL nu op groene kennis deel gaat nemen. Naast hun participatie in het lectoraat Regie Stedelijke Vernieuwing, kennen de Hogescholen ook nog andere lectoraten die opereren in en rond het vakgebied van de gebouwde omgeving. Van Hall Larenstein onderhoud nauwe banden met Saxion Hogeschool voor dit programmaonderdeel (André Bus).

Hogeschool Utrecht

Contactpersoon: Ellen van Keeken

Saxion Hogescholen

Contactpersoon: André Bus

Hogeschool van Amsterdam

Contactpersoon: Erik de Graaf

Hogeschool Zuyd

Contactpersoon: Herwin Sap

Hogeschool Rotterdam

Contactpersoon: Ron Weerheijm

André Bus, Coördinator Minor RSV, Docent/onderzoeker planologie, Academie Ruimtelijke Ontwikkeling en Bouw, Lectoraat Duurzame Ontwikkeling v/d Leefomgeving, Saxion Hogescholen tel. 0570 - 603663 email: a.g.bus@saxion.nl

Externe instellingen die bij het programmaonderdeel betrokken zijn

De gemeente **Arnhem, Directie Stadsbeheer** als vragende, samenwerkende partij, Jeroen Glissenaar van de afdeling Bossen en Parken. Tel. (026) – 3775079.

De gemeente Arnhem heeft een strategische, ‘stadswijde’ visie die gecombineerd wordt met concrete acties en projecten op lokaal niveau. Beleid, ontwerp, beheer en gebruik zijn nauw met elkaar verbonden binnen het urban forestry concept Ook wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar bijvoorbeeld de relaties tussen mens, natuur en gezondheid.

Het **Natuurcentrum Arnhem** (Karel Schols, Theo Visser) als belanghebbende en samenwerkende partij op het gebied van groen, communicatie met en educatie van jongeren; Natuurcentrum Arnhem: Ruitenberglaan 4, 6826 CC Arnhem, tel. (026) - 3775464 en de Stadsboerderij "West Presikhaaf" Ruitenberglaan 4, 6826 CC Arnhem, tel. (026) - 3775464.

Het Natuurcentrum Arnhem (NA) ondersteunt de ontwikkeling van de duurzame samenleving door informatie, lessen en cursussen, zowel voor het onderwijs als voor buitenschoolse groepen.

In het primair onderwijs gebeurt dat door lessen, veldwerk, de dierotheek, schooltuinwerk, leskisten en werkbijeenkomsten.

Het Arnhemse Milieubeleids Plan legt de basis voor buitenschoolse educatie door samenwerking met verschillende Arnhemse instellingen. In die context doet het NA aan naschools jeugdwerk. Dat betreft bijvoorbeeld kindertuinwerk, activiteiten met wijkcentra, bouwspeelplaatsen.

Daarnaast heeft NA projecten voor alle leeftijdsgroepen: de insectentuin, de heemtuin en de stadsboerderijen West-Presikhaaf en De Korenmaat.

Stichting KinderBoerderijen Nederland (SKBN), waarin Theo Visser bestuurslid is. De Chamotte 28a, 4191 GT Geldermalsen. Tel. 0345-473070.

Door de verstedelijking van Nederland en de verminderde toegankelijkheid van boerenbedrijven -vooral als gevolg van verscherpte regelgeving in de dierhouderij- raken kinderen onbekend met de functie en het gedrag van landbouwhuisdieren.

Kinderboerderijen zijn in Nederland een unieke manier om kinderen in contact te brengen met landbouwhuisdieren. Ook worden ze zich hierdoor bewuster van het doel en de functie van deze dieren. Kinderboerderijen zijn onmisbaar in de Nederlandse samenleving. En met 350 kinderboerderijen verspreid door Nederland waaraan circa 15 tot 20 miljoen bezoeken op jaarbasis aan gebracht worden, blijkt ook wel hoe belangrijk de kinderboerderijen zijn.

Woningbouwvereniging Portaal, Scheldestraat 24 6826 AP Arnhem (0800)7678225 (mobiel: 0318898989/3) als vragende en zo mogelijk samenwerkende partij bij een vergroeningsproject.

Woningcorporatie Vivare, Velperbuitensingel 8 Arnhem, 026-3550200 als mogelijk samenwerkende partij bij een vergroeningsproject.

Beide corporaties zijn belangrijke partijen in de stedelijke vernieuwing in Arnhem, hebben aandacht voor groen in de wijk en betrokkenheid van burgers bij hun woonomgeving.

Het **IVN** als kennisinstelling en faciliterende instelling in de samenwerking met voortgezet onderwijs middels maatschappelijke stage. IVN Consulentenschap Gelderland, Contactpersoon: Stefanie Janssen, projectleider onderwijsprogramma Scholen voor duurzaamheid of Saskia van Daalen , Tel: 026 3512927.

Scholen in projectgebieden in Arnhem

Voor dit programmaonderdeel willen we samenwerking zoeken met de scholen in de wijken die in een vergroeningsproject gelegen zijn. Dit kan goed door aan te sluiten bij de groene school projecten (jaarlijkse verkiezing van uit te voeren schoolomgeving vergroeningsplan), maatschappelijke stages m.m.v. IVN en via het Natuurcentrum Arnhem (NME Arnhem en stadsboerderijen) voor kennisdeling en het afstemmen van activiteiten in de wijk.

4. Aanleiding en motivatie

Aanleiding

Stedelijke vernieuwing reikt verder dan ruimtelijke opbouw en heeft veel te maken met de houding en inzet van stedelijke bewoners. Het heeft te maken met onderwijs, opvoeding en bewustwording. Er is een toenemende vraag naar groen in de stedelijke omgeving voor recreatiemogelijkheden en een prettige leefomgeving. Kennis over de toepassingsmogelijkheden van groen en de wijze van inpassing in de stedelijke structuur en in de belevingswereld van burgers. Groene kennis in stedelijke vernieuwing is nodig op diverse scholingsniveaus en vraagt kennisuitwisseling tussen onderwijsinstellingen op HBO, MBO, voortgezet- en basisonderwijsniveau.

Het werkveld vraagt om breder opgeleide mensen. Door samenwerking tussen HBO's kunnen studenten breder van kennis worden voorzien. Zes HBO's werken samen op het thema "Regie Stedelijke Vernieuwing" waarbij studenten en docenten praktijkgericht onderzoek verrichten. Ook is er een aantal lectoraten en een kenniskring opgezet rondom dit thema. Belangrijk programma onderdeel is de minor stedelijke vernieuwing en gebiedsontwikkeling. Aan deze minor hebben studenten van VHL deelgenomen. Bij Saxion is er een projectenbureau dat projectaanvragen coördineert voor de minor en is een toename van de vraag naar groene kennis waargenomen. Van Hall Larenstein is gevraagd om de groene kennis in te brengen in deze samenwerking op Regie Stedelijke Vernieuwing. Er zijn goede contacten tussen André Bus (coördinator minor RSV, Saxion)

en Frans van den Goorbergh (coördinator van de opleiding Management Buitenruimte VHL).

CROW is het nationale kennisplatform voor infrastructuur, verkeer, vervoer en openbare ruimte. Het CROW heeft het kennisprogramma Stedelijk Beheer waarin benadrukt wordt dat Interactiviteit nodig is om de openbare ruimte meer 'van, voor en door' de burger te laten zijn. Er is vraag naar een toegevoegde rol van hogescholen in de samenwerking tussen burgers en gemeenten op het participatievlak.

De gemeente Arnhem werkt met het urban forestry concept. Dit concept onderscheidt zich van bijvoorbeeld groenstructuurplanning en het heeft een strategische, 'stadswijde' visie die gecombineerd wordt met concrete acties en projecten op lokaal niveau. Beleid, ontwerp, beheer en gebruik zijn nauw met elkaar verbonden binnen het urban forestry concept. Ook wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar bijvoorbeeld de relaties tussen mens, natuur en gezondheid.

De gemeente Arnhem wil graag samenwerking met VHL op het gebied van regie op stedelijk groen. Projecten die daarvoor in de planning staan zijn de inrichting van het nieuwe park Spijkerbroek, de aanleg van een groengebied langs het spoor in Presikhaaf (waar ook de stadsboerderij West Presikhaaf ligt) en enkele wijken waar woningbouwvereniging Portaal wijkrenovatie op wil pakken.

Geerd Wyrdeman van Helicon (Opleiding Tuin, Park&Landschap en Urban Design) en Frans van den Goorbergh (Major management buitenruimte) van VHL lopen al met samenwerkingsgedachten op dit gemeenschappelijke thema. De gemeente Arnhem Dienst Stadsbeheer (Jeroen Glissenaar, afdeling Bossen en Parken) zou graag een of meer participatie pilots met bewoners opzetten samen met VHL en Helicon.

In Heerlen spelen vergelijkbare vragen bij de gemeente Heerlen die samen met Citaverde (Roermond/Heerlen) een dergelijke pilot zou willen uitvoeren. Momenteel maakt Citaverde in haar onderwijs diverse varianten van bestaande ideeën en plannen bestekgereed voor de gemeente Heerlen. Hierin wordt samen met bewoners middels een schetsfase aan plannen gewerkt. Door het bundelen van kennis, uitwisseling van ervaring en het zo mogelijk samen opzetten van projecten is hier veel te winnen.

Woningbouwvereniging Portaal is bezig met wijkverbeteringsprojecten waarin zij VHL en Helicon willen betrekken.

Woningcorporatie Vivare in Arnhem doet het goed op het thema wonen-zorg-welzijn en wonen-werken-leren. Vivare heeft nu plannen om samen met het Natuurcentrum Arnhem vergroening met ondersteuning vanuit het Natuurcentrum in wijken op te zetten en huisvesting in de wijk te koppelen aan zorg middels dagopvangtaken bij het Natuurcentrum.

Op zaterdag 24 januari 2009 presenteerden beide corporaties plannen voor de vernieuwing van de Arnhemse wijk Presikhaaf 2 tijdens een grote startmanifestatie middenin de buurt. Deltakwartier ligt in Presikhaaf. Presikhaaf krijgt de komende jaren een nieuw gezicht: meer variatie in woningen, meer groen en speelruimte, veiligere wegen en een vernieuwende architectuur. Er komt een nieuw multifunctioneel centrum met scholen en kinderopvang. Ook het winkelcentrum wordt de komende jaren grondig

vernieuwd. Park Presikhaaf is al opgeknapt. Hier kan je heerlijk wandelen, hardlopen en voor kinderen is er van alles te doen. In het hart van Deltakwartier ligt de autovrije speelstraat. Hier hebben de kinderen alle ruimte. De precieze inrichting van deze straat staat nu nog niet vast. Toekomstige bewoners kunnen hierover meedenken. (nader info: www.presikhaaf.info).

Helicon is met de locaties Velp, Nijmegen en Boxtel het afgelopen jaar bezig geweest om het aspect participatie en jongeren op te nemen in diverse opleidingen, waaronder Tuin, Park en Landschap en Urban Design. Bij Tuin, Park en Landschap is gedragsmanagement nu onderdeel. Bij Urban Designers is participatie een belangrijk aspect omdat zij inrichtingsplannen voor het stadslandschap zullen vertalen naar de praktijk. Middels een webcontest urban design worden jongeren van 3e en 4e klas van VMBO en Havo uitgenodigd mee te denken over ontwerp en inrichting van een eigen chill-plek die voor jong en oud bruikbaar is. De voorgestelde materialen moeten bovendien milieuvriendelijk en duurzaam zijn. Op deze wijze worden middelbare scholieren betrokken bij het ontwerpen van de stedelijke omgeving. Kennis op het gebied van participatie zou een welkome inbreng zijn bij deze opleidingen.

Vragen over groene toepassingsmogelijkheden (zoals vergroening van de schoolomgeving) komen regelmatig vanuit voortgezet- en basisonderwijsinstellingen en de Triënnale Apeldoorn draagt hierin positief bij. VHL wil scholen tegemoet komen en op dit soort vragen goed kunnen inspelen. Er wordt gepoogd een koppeling te maken door dergelijke vragen van onderwijsinstellingen in het onderwijs van VHL mee te nemen.

Het Natuurcentrum heeft nauwe contacten met de afdeling Bossen en Parken van de Dienst Stadsbeheer. Zij wordt regelmatig betrokken bij groenprojecten van de gemeente. Zij voert natuur en milieu-educatie uit voor de gemeente Arnhem in nauwe samenwerking met IVN. Het Natuurcentrum valt organisatorisch onder het Sportbedrijf van de gemeente Arnhem (Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling). Het Natuurcentrum beheert twee stadsboerderijen en twee heemtuinen en ca. 40 ha groengebied in Noord en Zuid Arnhem. Educatie wordt verzorgd in de stadsboerderijen en in een leslokaal in het park Sonsbeek. Verder wordt er begeleiding gegeven van tuinieren bij basisscholen. Middels een jaarprogramma kunnen scholen zich inschrijven voor educatiethema's en activiteiten. Het ligt daarom voor de hand het Natuurcentrum samen met het IVN te betrekken in de groenontwikkeling en de participatie met burgers en jongeren in Arnhem.

Het Natuurcentrum heeft bij de gemeente Arnhem een voorstel ingediend dat er ieder jaar een groene school verkozen wordt. Scholen hebben de mogelijkheid om plannen voor vergroening van de omgeving in te dienen en daaruit wordt dan een plan gekozen dat bekostigd door de gemeente uitgevoerd gaat worden (per school budget ca. 5000 euro). Op deze wijze wil de gemeente op creatieve wijze vergroening van schoolomgevingen realiseren.

Het programma Scholen voor Duurzaamheid Gelderland (IVN) doelt op natuur en milieu educatie én duurzaamheid in het voortgezet onderwijs. Er worden actieve werkvormen en

projecten georganiseerd, waarbij leerlingen aan de slag gaan met vragen van maatschappelijke organisaties zoals bedrijven. Vakoverstijgend, probleemgestuurd onderwijs. Scholen voor Duurzaamheid biedt maatschappelijke projecten gericht op jongerenparticipatie bij de inrichting en het beheer van hun leefomgeving. De jongeren gaan de school uit en de maatschappij in. Zo ervaren ze zelf wat er in hun leefomgeving speelt. De leerlingen worden daarbij uitgedaagd om een eigen inbreng te leveren. Wat vinden de jongeren? Ze komen met ideeën voor inrichting en beheer. Hoe kan ook rekening gehouden worden met jongeren? Ook echte 'doe-klussen' kunnen in deze context betekenisvol zijn en het programma versterken. Uiteindelijk mondt het project uit in een officiële presentatie door de jongeren.

Motivatie

Dit KIGO voorstel wil groene kennis delen en toepasbaar maken door actieve participatie in samenwerkingsverbanden tussen groene en minder groene instellingen en het maken van kennisproducten ter ondersteuning daarvan. Er zijn diverse koppelmogelijkheden van wensen en plannen van partijen hierboven genoemd om vergroeningsprojecten op te zetten en uit te voeren samen onderwijsinstellingen en de gemeente Arnhem. De koppeling van vergroeningsprojecten aan onderwijs zorgt voor de toepassing en doorstroming van groene kennis naar diverse onderwijsniveaus en voor kennis voor en participatie van burgers in de wijk waar vergroening opgezet wordt. Het groene onderwijs vormt zo een belangrijke schakel in het opzetten van een of meer arrangementen rond groenbewust stedelijke vernieuwing in een regio. Bovendien bewerkt het arrangement vraaggestuurd en toepassing gerelateerde innovatie van het onderwijs. Dit programmaonderdeel sluit daarom goed aan bij de doelstellingen van het programma Groene kennis voor en door burgers.

5. Doelstelling en aard van het programmaonderdeel

Het is evident dat er meer vraag is naar groene kennis in stedelijke ontwikkeling, daaraan wil dit KIGO programmaonderdeel tegemoet komen. Daarnaast wil dit KIGO programmaonderdeel inspelen op de wens openbare ruimte met burgers samen te laten ontstaan en hen meer te betrekken bij het beheer. Jonge burgers zijn een belangrijke doelgroep in dit programmaonderdeel omdat zij de toekomstige bewoners van een groene stad kunnen zijn en zij zich op deze wijze op jonge leeftijd bewust worden van de meerwaarde van groen. Er zijn diverse vragen en ontwikkelingen genoemd in de aanleiding waaraan tegemoet gekomen kan worden in dit programmaonderdeel.

Doelstellingen

Dit KIGO programmaonderdeel kent een algemene doelstelling en een aantal daaraan ondergeschikte doelstellingen:

Hoofddoelstelling:

Het opzetten van een samenwerkingsstructuur rondom groen in stedelijke vernieuwing waarin diverse onderwijsinstellingen (van verschillende niveaus), maatschappelijke organisaties en burgers samenwerken voor het doorstromen van groene kennis en het realiseren van groene projecten in stedelijk gebied. De belangrijkste vragende partij voor deze samenwerking in dit programmaonderdeel is gemeente Arnhem. Daarnaast staat de structuur open voor vragen uit andere gemeenten van andere partijen die met stedelijke ontwikkeling bezig zijn zoals genoemd bij de motivatie (Natuurcentrum Arnhem, woningcorporaties, IVN, scholen e.d.) .

Het raamwerk dat gevormd wordt met deze doelstelling omvat de volgende subdoelstellingen:

1. Het mobiliseren van groene kennis en de toepassing hiervan in de stedelijke omgeving.
2. Het betrekken van burgers bij het vergroenen van hun omgeving en bij het groenonderhoud.
3. Het bewust maken van burgers en overige deelnemers aan het KIGO programmaonderdeel van de meerwaarde en mogelijkheden van groen.
4. Het vergroenen van het onderwijs in stedelijke vernieuwing middels toepassing van groene kennis in vraaggestuurde stedelijke projecten, wat een vernieuwing is.
5. Het wederzijds uitwisselen van kennis en ervaringen van de groene inrichting van steden over diverse onderwijsniveaus en met diverse betrokken instellingen..
6. Het opnemen van de samenwerking met andere onderwijsinstellingen en met gemeente, betrokken instellingen en burgers in de structuur en opzet van het onderwijs om deze werkwijze voor langere tijd mogelijk te maken.

Doelgroepen

HBO studenten (van 6 HBO instellingen) die met enthousiasme voor stedelijke vernieuwing in een team een praktijkproject uit willen voeren waarin groene thema's verweven zijn. Teams worden samengesteld (middels een sollicitatieprocedure) uit studenten van verschillende opleidingen (zoals technisch, groen of communicatiegericht). Docenten uit de diverse onderwijsniveaus die door hun deelname in de groene projecten en het nadenken over implementatie in het onderwijs ervaring opdoen met groene kennis. Opdrachtgevers en toekomstige werkgevers als gemeenten, provincies, ingenieursbureaus, projectontwikkelaars, woningcorporaties, Habiforum, die belang hebben bij groene kennis.

HBO-studenten die in overleg met bewoners een stadswijk ontwerpen en groen plannen in stedelijk gebied.

MBO studenten die actief deelnemen in groenontwerp en -beheer met participatie van burgers.

Burgers die deel kunnen nemen aan het vergroeningsproject en burgers die de (groene) stedelijke omgeving ervaren.

Scholieren die zich bewust worden van de betekenis van groen en wat daarbij komt kijken in een stedelijke omgeving.

Docenten en ouders die middels de scholieren betrokken zijn in het programmaonderdeel.

Afbakening en randvoorwaarden

Dit programmaonderdeel maakt deel uit van het programma Groene kennis voor en door burgers en streeft naar kenniscirculatie en innovatie van het onderwijs in en de toepassing van stedelijke vernieuwing . Door in te spelen op actuele aansprekende projecten met een duidelijke meerwaarde door groentoepassing worden HBO studenten enthousiast gemaakt om te kiezen voor de groene minor Regie Stedelijke Vernieuwing, om deze minor met hen tot uitvoering te kunnen laten komen. Verder wordt opgemerkt dat er zoveel mogelijk wordt ingespeeld op initiatieven en bewegingen waar energie te vinden is om samen verder te komen. Daar waar mogelijk en zinvol worden combinaties gemaakt tussen de verschillende samenwerkingsactiviteiten van diverse partijen: gemeente, burgers, HBO, MBO, voortgezet en primair onderwijs. De positieve energie die teweeg gebracht kan worden bij gemeente en burgers voor het samen oppakken van een project, voortgang en inpassingsmogelijkheden in het onderwijs en het te verwachten leereffect bij studenten, docenten en burgers zal sterk bepalend zijn bij de keuzes die hierin gemaakt worden. Duidelijk is wel dat er op dit moment, voorafgaande aan dit programmaonderdeel, veel initiatieven en plannen samen kunnen gaan optrekken en er een juist moment lijkt te zijn dit programmaonderdeel verder vorm te geven en nader uit te werken.

6. Beoogde resultaten

In dit KIGO programmaonderdeel worden de volgende producten gemaakt.

Nader uitgewerkt plan van aanpak voor de samenwerking tussen de partners in het programmaonderdeel en de direct betrokken partijen.

Een arrangement voor de uitwisseling van groene kennis in stedelijk gebied.

Het programmaonderdeel is een arrangement van partijen die samenwerk zoals bedoeld in het programma Groene kennis voor en door burgers. Het is de bedoeling dat dit arrangement voor de uitwisseling van groene kennis in stedelijke gebied tegemoet komt aan het opzetten van arrangementen voor de uitwisseling van groene kennis binnen dit programma.

Een **samenwerkingsverband tussen Helicon en VHL** waarbij projecten binnen de gemeente Arnhem gezamenlijk worden opgepakt en in afstemming op wijkbewoners, betrokkenen, maatschappelijke organisaties worden uitgevoerd (schetsen, ontwerpen, discussies, plannen voor beheer en/of realisatie, waarbij uiteindelijke realisatie sterk afhangt van beslissingen vanuit de gemeente Arnhem). Er worden minimaal 2 vergroeningsprojecten binnen dit KIGO programmaonderdeel opgepakt. Voor de participatie van burgers wordt samen met Helicon en Gemeente Arnhem deelname in een vergroeningsproject opgezet. Citaverde zet vergelijkbare projecten op in de omgeving Roermond waarbij het in dit programmaonderdeel om kennisuitwisseling gaat. Vergelijkbare deelname in projecten voor groen in stedelijke vernieuwing in samenwerking met MBO zijn elders denkbaar zodat uitwisseling van kennis mogelijk wordt. Met Citaverde Roermond zijn hierover afspraken gemaakt. Verder wordt de

toepassingsmogelijkheid binnen het onderwijs bezien en de verspreiding van kennis via de website hangplekkennaturallycool.nl (voortgekomen uit het project Naturally cool op initiatief van Stichting wAarde) en Groen Kennisnet.

Een **kennisuitwisselingsverband VHL en Helicon met Citaverde MBO Groen**, waarbij studenten en docenten van elkaar leren over gebruik van groen in de stedelijke omgeving en participatie met burgers. De kennis zal opgenomen worden in het onderwijs van deze scholen.

Kennis uitwisseling tussen studenten, scholieren en burgers in de wijk door deelname van VHL en Helicon in vergroeningsprojecten in Arnhem (zie beschrijving activiteiten).

Voorstellen voor groene invulling van de minor Regie Stedelijke Vernieuwing waarbij een groene casus wordt opgezet en zo mogelijk uitgevoerd en inbreng van groene kennis in de kenniskringen rond dit thema. De vergroening van de minor heeft effect op de opleiding van diverse HBO studenten bij keuze voor deze minor.

Een **samenwerkingsovereenkomst met Saxion voor integratie van groene kennis in de minor Regie Stedelijke Vernieuwing (in de loop het programmaonderdeel)**. Waarbij VHL met Saxion de groene minor verder uitwerkt, randvoorwaarden opstelt waaraan groene opdrachten moeten voldoen en opdrachten met een groen karakter worden ingebracht in bestaande meer grijze minorprojecten. Saxion heeft projecten voor de minor Regie Stedelijke Vernieuwing in diverse steden waar groene vragen in de casus gebracht kunnen worden. Deze kunnen worden uitgewerkt in samenwerking met VHL. Met Saxion zijn afspraken in de maak om naast de uitwisselingen die in dit KIGO programmaonderdeel zijn opgenomen en de voorbereidende werkzaamheden voor een groene minor Regie Stedelijke Vernieuwing eveneens te werken aan de vergroening van reeds bestaande minorprojecten in dit samenwerkingsverband.

Een **dictaat groene kennis bij stedelijke vernieuwing** dat studenten (van HBO en anderen) voorbereiden op het gebruik van groene kennis bij stedelijke vernieuwing zoals over het regisseren (multidisciplinair werken) en participeren.

Een **boekje over participatie van burgers in planontwikkeling en beheer van buitenruimte** voortbouwend op aan te vragen impulsproject Syllabus mens en omgeving (maatschappelijk belang van groen, sociaal ruimtelijke analyse methodes, participatie) waarbij studentenproducten op dit onderwerp worden ingezet. Met aandacht voor bredere zorg taken van stedelijk beheer als tegenhanger voor de meer technisch gerichte beheerbenadering, waarbij vooral wordt gekeken naar technische aspecten (deugdelijkheid meubilair).

Via verschillende kanalen zal er **publiciteit** gegeven worden aan dit programmaonderdeel waarin de rol van groene kennis in stedelijke vernieuwing wordt uitgedragen ondermeer via Groen Kennisnet.

7. Beschrijving activiteiten

Opstellen uitvoeringsplan

Het programmaonderdeel start met het opstellen van een nader uitgewerkt uitvoeringsplan in overleg met de partners. Speciale aandacht hierin zal uitgaan naar de wijze waarop burgers betrokken worden in de vergroeningsprojecten. Inspiratie hiervoor vinden we in eerder uitgevoerde projecten met burgers en op sites als naturallycool.nl.

Samenwerking VHL en Helicon met gemeente Arnhem

Afstemmen samenwerking Helicon, VHL en gemeente Arnhem (e.a.)

Participatie in vergroeningsprojecten in Arnhem in samenwerking met Helicon en gemeente Arnhem (Frans van den Goorbergh)

Opstellen van een moduleboek voor VHL en Helicon

Uitwerken casus VHL en Helicon

Begeleiden studenten bij casussen VHL/Helicon en Arnhem en waar mogelijk het samenwerken/begeleiden van scholieren in de betreffende wijk zo mogelijk met medewerking vanuit de NME punten. Burgers worden uitgenodigd te participeren (onder regie) gedurende de casussen (ontwerpen, aanleggen en beheren). Hiervoor wordt nog een plan van aanpak opgesteld.

Studenten doen actief mee in de casus die een breder aanbod aan competenties biedt dan de casus zonder het participatieve thema.

Uitwisselingsacties met Citaverde

Wederzijds informeren over pilots en voortgang, afstemming en uitwisselingsbijeenkomsten (VHL/Citaverde rond Roermond en VHL/Citaverde en Helicon rond Arnhem).

Planning:

In de maanden oktober - november van ieder jaar bij Citaverde met inbreng van expertise vanuit VHL op participatie door de studenten met die specialisatie. Deze kennis komt dan goed van pas bij de 4^e jaars studenten van Citaverde die van half november tot en met januari op blokstage zijn waarin kennis van participatie nodig is. Tijdens de bijeenkomst is er ook een brainstorm over aanpak en werkwijze aan de hand van geplande projecten van Citaverde. Participatie van burgers is onderdeel van de blokstage.

In de maand mei/juni wordt er bij VHL een voorpresentatie gegeven van de afstudeerprojecten om met de docenten en studenten (management buitenruimte) van VHL en met docenten en studenten van Helicon (Tuin, Park&Landschap en Urban Desing) discussie te voeren over aanpak, werkwijze en resultaten. Die reacties kunnen dan nog meegenomen worden voor de eindpresentatie bij de opdrachtgevers van de studieprojecten van Citaverde. Tevens kan dan uitwisseling plaatsvinden van de ervaringen van studenten van VHL, Helicon en Citaverde van hun studieprojecten. De kennismaking van MBO studenten met studenten van VHL is een goede wijze om in aanraking te komen met het mogelijk vervolg van de studie in het HBO onderwijs.

Groene invulling van de minor Regie Stedelijke Vernieuwing

Deelnemen aan netwerk Stedelijke Vernieuwing, waarin kennis gedeeld wordt, afstemmen hogescholen m.b.t. de minor (vooral met Saxion), inbrengen groene kennis in de casus, begeleiding op groene en groen-grijze kennis tijdens de pilots (op het groene aspect vooral vanuit VHL en kennisuitwisseling tijdens de pilots op het onderwerp groen-grijs met Saxion). Bij een samenwerkingsovereenkomst met Saxion zal samen met André Bus ook op reeds bestaande projecten van Saxion de groene component worden gezien en aangevuld met groene kennis zodat ook die projecten binnen de minor vergroenen. In de minor wordt de toepassing van nieuwe groene kennis en de participatie van burgers nagestreefd in de opzet en uitvoering van de minorprojecten. De gewenste vergroening komt tegemoet aan de vraag vanuit partijen waarvoor nu de minorprojecten worden opgezet en uitgevoerd binnen Regie Stedelijke Vernieuwing.

Maken van een dictaat voor groenbewust stedelijke vernieuwing

In dit dictaat is aandacht voor de regisseursrol die nodig is in stedelijke vernieuwing zowel in sociaal opzicht als in fysiek opzicht.

Rubriceren verzameld materiaal, schrijven concept tekst, plegen eindredactie, laten drukken van het dictaat. Het dictaat zal ten dienste staan van de minor Regie Stedelijke Vernieuwing en beschikbaar zijn voor andere instellingen die op zoek zijn naar kennis op dit gebied.

Maken van een boekje over participatie

De maatschappelijke betekenis van groen en de participatie van burgers in het beheer van groen zijn onderwerpen die in dit boek aan de orde komen.

Hiervoor is het nodig verzameld materiaal te rubriceren, concept teksten te schrijven, af te stemmen met een redactie commissie en eindredactie uit te voeren. Vervolgens zal het boekje in een oplage van minstens 100 stuks worden gemaakt.

Beschikbaarstelling resultaten

Om kennis te delen zijn er naast het delen van kennis en het samen uitvoeren van projecten, dictaten en boeken nodig waarin de kennis is weergegeven. Daarom wordt er naast de activiteiten ook tijd en middelen besteed aan een werkboek, dictaat en een boekje. Bedoeling is dat deze breed worden verspreid naar Helicon, Citaverde, Saxion en de gemeente Arnhem. Het boekje zal tevens via de bibliotheek (VHL/WUR) beschikbaar komen.

Uitvoeringsplan, tussenrapportages en resultaten van het programmaonderdeel worden beschikbaar gesteld voor publicatie op Groen Kennisnet. Ook wordt medewerking aangeboden aan de tussentijdse presentaties en evaluaties georganiseerd door het programmateam Groene kennis voor en door burgers.

8. Activiteitenplan en organisatie

Start 18 augustus 2009 lopend tot 15 februari 2012 en start met een nadere uitwerking van het activiteitenplan door afstemming met de partijen in de samenwerking en direct betrokken partijen daarbuiten.

Er zijn uitwisselingsbijeenkomsten met Citaverde Roermond/Heerlen, waarbij wij onze expertise doorgeven aan docenten en docenten van Citaverde hun praktische kennis delen. Deze kunnen plaatsvinden in de maanden oktober - november van ieder jaar bij Citaverde en in de maanden mei-juni bij VHL (start in 2009).

Het Schrijven van een moduleboek voor de samenwerking VHL-Helicon zal in het eerste jaar (2009-2010) plaatsvinden evenals het schrijven van het dictaat groenbewust stedelijke vernieuwing.

De samenwerking van VHL-Helicon en gemeente Arnhem en betrokken partijen is in gang gezet met dit KIGO programmaonderdeel en is bedoeld om na voorbereidende werkzaamheden in 2009 een doorstart te maken met het gezamenlijk oppakken van vergroeningsprojecten. Mogelijke vergroeningsprojecten zijn:

- Park Spijkerbroek, in de krachtwijk 't Arnhemse Broek, waarvan volgens de huidige planning de voorbereiding van start gaat in 2009, de realisatie in 2010 en is de een oplevering verwacht in 2011.;
- De Ecologische zone 1e fase dat onderdeel uitmaakt van het versterken van het Groene Raamwerk van krachtwijk Presikhaaf, fase 1 waarvan de uitvoering start in 2009 en eind 2011 zal worden afgerond.
- De bouw van Deltakwartier, onderdeel van de vernieuwing van Presikhaaf 2. Dit gaat niet in één keer, maar in fasen. Er komen bijna 800 nieuwe woningen; ruim 600 oude woningen verdwijnen. Aan de Krammerstraat krijgen 33 eengezinswoningen een grondige opknapbeurt. De eerste nieuwe woningen zijn naar verwachting eind 2010 klaar. Vervolgens gaat de vernieuwing per deelgebied verder. In 2015 zijn de laatste woningen in Deltakwartier gereed.
- Presikhaaf I is een 40 tot 50 jaar oude buurt ten oosten van het centrum van Arnhem en deel van een groter geheel; de naoorlogse wijk Presikhaaf. Inmiddels is onze maatschappij veranderd en de eisen die aan het wonen worden gesteld, sluiten niet meer aan bij de woningen van toen. De herstructurering van Presikhaaf I omvat de ontwikkeling en realisatie van ruim 400 nieuwbouwwoningen in diverse categorieën na de sloop van 250 portiek-etagewoningen en 38 eengezinswoningen. Daarnaast zullen er een 20-tal woningen grondig worden gerenoveerd. De nieuwe wijk heet straks de blauwe weide. Het noordelijke gedeelte is gereed, het deel ten zuidoede van de Dintelstraat is volgens voorlopige planning gereed in 2011.

De start van de minor regie stedelijke vernieuwing staat gepland in september 2009. De vergroening hiervan is dan in gang gezet met de bedoeling een groene casus in te bouwen. Gedurende de looptijd van het programmaonderdeel zal steeds meer groene kennis

ingevoegd worden en zullen samen met saxion de meer grijze minorprojecten eveneens vergroenen.

Om bekendheid te geven en kennis breder te verspreiden zal dit programmaonderdeel publiciteit zoeken via bladen als Resource, Wageningen update, regionaal dagblad en websites (zoals groenendestad.nl en hangplekkennaturallycool.nl). Natuurlijk wordt ook kennis uitgewisseld via het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden.

Het boekje participatie van burgers in planontwikkeling en beheer zal gedurende de eerste 2 jaar worden gemaakt.

Organisatie

Projectleiding en management van dit KIGO programmaonderdeel is in handen van VHL. Samenwerking tussen VHL en Helicon met gemeente Arnhem gericht op de participatieve groenprojecten in regio Arnhem wordt getrokken door de projectleider van VHL en Geerd Wyrde van Helicon Velp.

Samenwerking tussen VHL, Helicon en Citaverde gericht op kennisuitwisseling op basis van ervaringen met participatieve groene projecten wordt getrokken door projectleider van VHL en Paul Wolters van Citaverde. De samenwerking met gemeenten rond Roermond wordt getrokken door Paul Wolters.

Samenwerking tussen VHL en Saxion in de groene invulling van de minor Regie Stedelijke Vernieuwing wordt getrokken door de projectleider van VHL en André Bus van Saxion Hogeschool.

Studenten spelen een essentiële rol bij de planning en uitvoering van de (vernieuwde) casussen binnen de vergroeningsprojecten van de gemeenten en zij verwerven hun competenties in de leerzame complexe praktijk van stedelijke vernieuwingsprojecten met burgers waarin een breder aanbod aan competenties lonkt dan zonder deze vernieuwing. Burgers worden betrokken op wervende wijze waarvoor nog een plan van aanpak opgesteld zal worden met medewerking van studenten, gemeente en betrokken partijen.

De producten zijn:

- Een nader uitgewerkt uitvoeringsplan (tussenproduct),
- Een arrangement rondom vergroening van stedelijke vernieuwing in de regio Arnhem (met uitbreidingsmogelijkheden in andere regio's).
- Twee of meer casussen van vergroeningsprojecten met een gemeente, betrokken instellingen en burgers.
- Een werkboek voor VHL en Helicon (medebesikbaar voor Citaverde)
- Een plan van aanpak voor het betrekken van burgers in de projecten
- Een kennisuitwisselingsverband VHL, Helicon met Citaverde (Roermond)
- Voorstellen van groene inbreng in de minor Regie Stedelijke Vernieuwing en een groene casus
- Groene inbreng in het rond netwerk stedelijke vernieuwing.
- Optioneel (samen met Saxion) uitwerking van groene opgaven in de bestaande minorprojecten van Regie Stedelijke Vernieuwing

- Wijken die door samenwerking met burgers en betrokken partijen groen zijn ingericht als resultaat van het uitvoeren van groene casussen.
- Dictaat groenbewust stedelijke vernieuwing
- Boekje over participatie van burgers in planontwikkeling en beheer van de buitenruimte
- Artikelen op internetsites en in bladen voor de doelgroep.

Voor de personele inzet per type activiteit verwijs ik naar de begroting bij de aanvraag. De kwaliteit van de activiteiten en resultaten wordt geborgd door de kenniskring van het lectoraat Groene Leefomgeving van Steden. Verder wordt deelname van dit programma onderdeel voorzien aan de presentaties en tussentijdse evaluaties naar het programmateam van het programma Groene kennis voor en door burgers.

Relatie met het onderwijs

Er wordt een sterke koppeling gelegd tussen de vergroeningsprojecten in de regio en het onderwijs door inbedding van deelname aan deze projecten in het onderwijs. Ook de kennisverspreiding en het delen van kennis via websites, nieuwsbronnen voor studenten en burgers en dictaten of readers wordt als opdracht in het onderwijs opgenomen. Inpassing in het HBO onderwijs gebeurt als minor RSV, in de vrije ruimte en/of als afstudeerproject (mede afhankelijk van de keuze van studenten):

- VHL/Saxion HBO Regie Stedelijke vernieuwing met thema's groen en participatie wordt een minor (die HBO studenten kunnen kiezen) met koppelingskansen naar VHL: 3^e jaars Stedenbouw (ontwerpers) met internationale samenstelling.
- VHL: Vrije ruimte van de opleiding en/of als onderdeel van het majorprogramma (management buitenruimte) in het 3e jaar. Inpassing in het MBO onderwijs gebeurt in Urban Design en in Tuin, Park&Landschap:.
- MBO (Helicon) opname van kennis en methoden in de opleiding Urban Design en in Tuin, Park&Landschap (thema wijk- en groenbeheer, gedragsmanagement). Inpassing van samenwerking kan in het thema wijkbeheer (ca 5 weken 1 dag per week met ca. 20 studenten) en is in de tijd schuifbaar. Inpassing in stages is ook goed mogelijk
- MBO (Citaverde) opname van kennis en methoden in de opleiding van MBO Groen Tuin, Park&Landschap met deelname aan actuele stedelijke vraagstukken van (naburige) gemeenten.

Voortgezet onderwijs: Samenwerking met scholieren voortgezet onderwijs als maatschappelijke stage en in vrij te besteden tijd van scholieren.

Primair onderwijs: Gekoppeld aan de educatie georganiseerd door het Natuurcentrum, waaronder "inventarisatie van eigen schoolomgeving", "Project Kijk in de wijk", "Tuinieren bij school", "Bomen in de heemtuin Presikhaaf".

9. Begroting en liquiditeitsplan

Voor de begroting verwijs ik naar de bijgevoegde begroting van kosten. Hieronder staat het aanbod van IVN dat zij via de site scholenvoorduurzaamheid.nl bekend maken. Voor de inzet van Alterra onderzoekers die is voorzien worden marktconforme tarieven gehanteerd inclusief BTW (zie begroting in de aanvraag).

Bijlage: Toelichting maatschappelijke stage en inzet IVN met kostenindicatie

Wat wordt georganiseerd?

Scholen voor Duurzaamheid maakt afspraken met een opdrachtgever en zorgt voor een goed overwogen formulering van de opdracht. Er wordt aangegeven welke personen op welke wijze door de leerlingen benaderd mogen worden voor het stellen van vragen, een excursie of werkbezoek. Daarnaast wordt door Scholen voor Duurzaamheid een lijst met bronnen beschikbaar gesteld. Docenten worden op een trainingsdag geschoold om het project te kunnen begeleiden. Tijdens deze training komen zowel inhoud, didactiek als planning aan de orde. Tijdens de voorbereiding en de uitvoering is er voor de docenten een helpdesk beschikbaar. De leerlingen werken in klassenverband, waarbij verschillende groepsopdrachten elkaar aanvullen. Zij worden daarbij, zoals bij de projecten van Scholen voor Duurzaamheid gebruikelijk is, begeleid door een docent van school.

Om hoeveel uren gaat het?

Een project van Scholen van Duurzaamheid kost minimaal 15 en maximaal 36 lesuren. Globaal de helft daarvan kan gelden als maatschappelijke stagetijd. Alle buitenschoolse activiteiten vormen een invulling van de maatschappelijke stage en kunnen als zodanig worden geregistreerd. Dit wordt gecombineerd met vaklessen op school. Bij een totale projecttijd van 16 uur is 8 uur maatschappelijke stagetijd realistisch. De maatschappelijke stagetijd kan worden uitgebreid tot maximaal 16 uur.

Voor welk niveau zijn de maatschappelijke projecten geschikt?

De projecten zijn geschikt voor de onderbouw van het VMBO en HAVO/VWO. De docenten begeleiden de leerlingen op hun eigen niveau.

Wat zijn de kosten?

De kosten zijn € 200,- voor deelname van 1 klas aan een project. Bij deelname door meerdere klassen aan hetzelfde project geldt er een korting. Deelname door 2 klassen kost € 350,-; voor 3 klassen wordt € 450,- betaald. Elke volgende klas kost € 50,-.

Meer weten?

Wilt u meer weten over Scholen voor Duurzaamheid en de Maatschappelijke stage? Neem dan contact op met Saskia van Daalen, via s.van.daalen@ivn.nl of 026-351 29 27

IVN Consulentschap Gelderland, Stefanie Janssen S.janssen@ivn.nl, tel 026 – 35 12 927

Bron: <http://www.scholenvoorduurzaamheid.nl/index.php?item=5595>